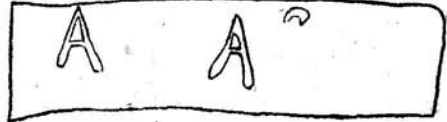

Iyén római castrum terült el. Kőkösi Kálmán kertjében a rét felé eső részen még jól megfigyelhető az egykori tábor sánca. A cőfalvi Várhegy, amely szintén római tábor nyomait őrizi 3 km-re északkeletre, a komollai 8 km-re délre fekszik a nagyborosnyai tábortól. Amíg a komollai és a cőfalvi castrum útbiztosításra szolgált,³ addig a borosnyai, úgy látszik, hogy az útbiztosítás mellett a Bodzai szorost is lezárta. Közlelbbi adatunk a castrummal kapcsolatban kutatás hiányában nem igen van.

Kőnya Kálmán kertjéből 1944 nyarán előkerült egy bélyeges téglá, amelyet a Múzeum 5593 ltsz. alatt őriz. A téglá méretei: 19×19 cm, vastagsága 8.5 cm. A téglabélyeg méretei: 13×8.5 cm. A bélyeg eléggé elmosódott, de ki lehet a következő betűket olvasni: ALVAS (1. kép). Feloldása: ALA I AST(urum), azaz az a csapattest, amelynek hasonló bélyeges téglái Dácia-

1. kép

2. kép

ban Hévizen kerültek elő. Az *L* betű után az *A* betű fordítva van benyomva. Kiszállásom alkalmával Kőnya Kálmán udvarán magam is kaptam egy teljesen azonos méretű téglát, amelyet a tulajdonos az udvarát s a szomszédos Kőkösi udvart elválasztó út javítása alkalmával talált. A bélyeg, sajnos, ezen a téglán még elmosódottabb. Csak a kezdő *A* és a népvévet jelző kezdő *A* és az *S* betű felső része olvasható ki (2. kép). A betűtípusok teljesen meg-egyeznek az előlbi bélyeg betűtípusaival (Lelt. sz. 10350).

Minden valószínűség szerint a Legio XIII. Gemina egyik vexillatioja, az Ala I Asturum állomásozott Nagyborosnyón. Erről a csapattestről tudjuk, hogy Kr. u. 99-ben Moesia Inferiorban volt,⁴ majd résztvett Dácia meghódításában s a hódítás után a hévizji táborban állomásozott már Hadrianus idejében. Ezt bizonyítják a Hévizen előkerült bélyeges téglák.⁵ A Nagyborosnyón előkerült bélyeges téglák alapján úgy látszik, hogy Dáciaiban következő állomása Nagyborosnyó volt. Hogy mikor volt itt, arra nézve csak egy esetleges ásatás eredménye adhatna felvilágosítást. Ennek a csapattestnek a Kr. u. III. században való alkalmazásáról s további állomáshelyéről már nem tudunk semmit.⁶

SZÉKELY ZOLTÁN

A diák dicsérete. CsűRY BALINT már régebben közölt egy tulajdonában lévő, mult századeleji kéziratós énekeskönyvből egy latin nyelvű diákének-szöveget. Kimutatta erről azt, hogy e szöveg azért érdekes, mert magyar változatát több mint egy századdal később maga Szatmár megyében jegyezte le. CsűRY azt az egészen valószínű feltevést fejtette ki, hogy e dal a nép közé valamely deákos ember közvetítésével kerülhetett.¹ Vélekedésének további

³ SZÉKELY ZOLTÁN, A komollai erődített római tábor. 30.

⁴ J. JUNG, Fasten der Provinz Dacien. 79.

⁵ C. GOOSS, Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens 79.; C. DAICOVICI: An. Inst. Stud. Clas. II, 247.; J. JUNG, i. m. TÉGLÁS GÁBOR, Adalékok Dacia felirat-tanához EM. 1888:248.

⁶ W. WAGNER, Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen. 11.

¹ A magyar népköltészet forrásaihoz: Erd. Ir. Szemle I (1924), 90-2.

bizonyosságául magam nemrégiben kimutattam, hogy azt az éneket német diák-énekes könyvekben is megtalálhatni, s így akkor kétségtelennek tartottam, hogy ez az ének Németországban járt diákjaink révén került bele a hazai diákság énekkincsébe és innen jutott be, nyilván a faluról származó diákság közvetítésével, szélesebb körök, az iparos és földműves réteg ének-anyagába is.¹

Mikor azt a kis cikkeeskét írtam, elkerülte figyelmemet, hogy a hazai németiség énekei között is feltalálható e népdalunk, természetesen német változatban. LEHOCZKY TIVADAR még 1892-ben a beregmezei német telepekről értekezve,² közölte többek között a következő két versszakos német énekszöveget is:

Du Tochter, willst du heiraten?
Ja, Mutter, ja.
Willst du einen Schneider haben?
Nein, Mutter, nein.
Hosen flicken werd ich nicht,
Einen Schneider will ich nicht.

Du Tochter, willst du heiraten?
Ja, Mutter, ja.
Willst du einen Bauer haben?
Ja, Mutter, ja.
Ochsen hüten kann ich schon,
Erdäpfel graben werd ich schon.

Amint LEHOCZKY kimutatja, a beregmezei német telepek II. Rákóczi Ferenc elkobzott és a koronára szállt munkácsi meg szentmiklósi uradalmán 1726 után keletkeztek. Lehetséges tehát, hogy a fenti ének hozzátartozott a telepeseeknek előbbi lakóhelyükről magukkal hozott ének-anyagához, de feltehető az is, hogy valamikor később, a Németországot járt diákok révén, esetleg énekeskönyvek útján vált ismertté ez az ének. Természetesen a földművelő lakosság ajkán a diák dícséretéből a paraszt dícsérete lett.

Ezek után természetesen már nem lehetetlen az sem, hogy a kérdéses ének egyes helyeken a hazai németiség közvetítésével került bele népünk énekei közé.

Az Imola helynév eredetéhez. Az EM. 1944:144–5. lapján a magyarbikali *Zimola* helynévről írva kimutattam, hogy e helynév „egy eredetibb *Imolá-ból keletkezett még pedig úgy, hogy *az Imola kapcsolatot szóhatártevéstéssel a *Zimola* alakúnak értelmezhetnék.“ Magáról az *Imola* helynévről megállapítottam, hogy ez az *imola* ~ *imolya* ~ *imoja* ~ *imla* 'hosszú, kemény, csomótlan fű' köznévi helynévként használt alakja. A köznévi eredetére nézve azonban nem nyilatkoztam. Teljesen elkerülte ugyanis figyelmemet az, hogy az *imola* köznévi eredete nem kétséges. Már jó régen rámutatott MIKLOSICH FERENC Nyr. XI, 71 arra, hogy a magyar *imol(y)a* köznévi az ószláv és szerb *imela*, horvát *imela*, *melj*, cseh *jmeli*, illetőleg tót *omelo* köznévvvel tart rokonságot; ez alakok közül a magyar *imola* nyilván az ószláv, szerb, illetőleg horvát köznévből a hátraható hasonulással alakult. Ezt a származtatást SZINNYEI JÓZSEF Nyr. XXIII, 60, NyK. XXVII, 364, XLII, 13 is elfogadja. Az *imola* ~ *imolya* viszonyára nézve MELICH JÁNOS MNy. VIII, 150, megjegyzi, hogy az *imolya* alak olyan szóbelsei jésülés eredménye, mint amilyen a *csukla* ~ *csuklya*, lat. *facula* > vö. m. *fáklya*, *póla* ~ *pólya*, *zabola*, *zabla* ~ *zablya* alakpárban is megfigyelhető.

A magyarbikali *Zimola* helynév eredetibb *Imola* alakja tehát kétségtelenül a szláv eredetű *imola* tájszó helynévi alkalmazásának tekinthető. Az *Imola* alakú helynevek között azonban lehetnek olyanok is, amelyek esetében szláv *imela* köznévi helynévként való közvetlen kölcsönzését kell látnunk.

² Két népdalunk szövegének forrása: EM. XLVI (1941), 259 kk. — Megjegyzem, annak idején elmulasztottam megemlíteni, hogy ennek az éneknek ismertem dési iparos- és diákkörökből egy trágár változatát is.

Csaravei, Csarabok. A kolozsmegyei Apahida határában 1864-ben egy *csaravei* alakban írt helyet emlitenek így: „*Cserevögy*, románul *csaravei*, ezen határrészben egy csere erdő volt, melyről nevének eredetét vette“ [Pestry, Helységnévtár XXII, 123a]. A közölt és a kolozsvári református kolégium egy 1775-ből való „*Csere Völgy*-be“ alakban még előbből is kimutatható magyar alak ismeretében kétségtelen, hogy a rumén helynév a magyar átvétele. Egészen hasonló átvétellel találkozunk az Apahida szomszédjában lévő Kolozsborsán is. Itt a XVII. század második felétől kimutatható *Cserebokor* helynév került át a ruménba s ma a borsai ruménség *Čarabok* alakban emlegeti a kérdéses helyet. E helynévnek ruménbe való átkerülésére van már XVIII. századi adatunk is; ime: 1792: „In *Cserebok*“ (szántó). XIX. század második fele: „*CSERE BOK*.“ Sőt még korábbi való adataink vannak arra, hogy e helynév a magyarba is visszakerült. 1752-ben „Az *Cserebák alatt*“ (ua.), a következő évben meg „Az *Cserebak alatt*“ (ua.) helynevet írják össze a leírók.¹

A m. *Csere*-előtag tehát, úgy látszik, e vidék rumén népnyelvébe *Čara*-alakban került át. Az utótag, a m. *vögy* (> völgy) szó az apahidai rumén helynévben *vei* (olv. véj) alakban van meg; itt nyilván *ö:e* hanghelyettesítés történt. A ruménben tudvaleg nincsen *ö:ö* hang, és ezért ezt legtöbbször így helyettesítik, hacsak nem olyan jelentős a magyar hatás, hogy a kérdéses magyar hang kölesön-hangként a ruménbe is átkerüljön. A szóvégi *gy:i* (i) hangállapokra nézve megjegyzem, hogy másutt a *vögy* a ruménbe *ved* alakba került át. Erre nézve érdekes a kalotaszegi Magyar kiskapusról a következő alakokat felsorolni: *Babosvögy* ~ *Bobošved*, *Bőrszövögy* ~ *Borzašved*, *Harcászövögy* ~ *Harcášved*, *Kutasövögy* ~ *Kutašved*, *Lökösövögy* ~ *Lököšved* (!), *Olávövögy* ~ *Olaved*, *Sütitövögy* ~ *Sütitved*, *Szinászövögy* ~ *Sinašved*, *Szöllövövögy* ~ *Sölöved* (!). Ugyanúgy pl. Váralmás on ilyen helynevet találunk: *Makosövögy* ~ *Makošved* [KszgHn. 174 kk., 319].

Demberke. A bécsi döntéskor túl maradt kalotaszegi községek közül Magyarvalkón egy szántó- és kaszáló-területet 1938-ban *Demberke* névvel illették [KszgHn. 119]. Eredetére nézve nem tudtak semmi útbaigazítót mondani. Ha nem volnának történeti adataink, magunk is értetlenül állanánk e helynévvel szemben. — E helyévre nagyon késői időből, 1860-tól kezdve van adatunk. Először *Dámberke* alakban említik.^{1a} A többi adatok im ezek: 1864: „*Dán berke* — helyesebben Daniel berke — Valkai Daniel birtoka hajdon; al részei: a) rigó árka, b) ösvénye, c) Sás.“ 1868: „*Dán berke*“ (szántó). 1891: „*Dánberke*“ [KszgHn. 111—2 117.]. — Megjegyzem, hogy az 1938-i helyszíni gyűjtés alkalmával feljegyeztem Magyarvalkón a *Dámberke csorgó* nevet is [i.h. 120]. Előfordul ugyanez a helynév 1785-ben „a *Dán Berkébe*“ alakban egy szántó és kaszáló neveként a tőszomszédos Magyargyerőmonostor határában; a helyszínnel itt nem vagyok ismerős, de szinte kétségtelennek tartom, hogy a gyerőmonostori és a magyarvalkói *Demberke* ~ *Dámberke* < *Dán berke* e két falu határában összefüggő területet jelöl.

Valószínűtlennek tartom azonban az 1864-i forrás leírójának azt a vélekedését, hogy e helynév alakja előbb *Dániel berke* lett volna, s hogy a közép- és újkorban a falu jelentős nagybirtokos családja, a Valkai-család egyik *Dániel* nevű tagjáról kapta volna nevét. A magyar-régiségben volt ugyan e névnek *Dán* becéző alakja is (EtSz.), ez a helynév azonban a történeti adatok tanúsága szerint aligha keletkezett olyan korban, mikor a *Dániel* névnek ez a becéző alakja Kalotaszegen ismert volt. Valószínűbbnek tartom, hogy itt

¹ Az adatokra nézve l. a Melich emlékk. 364.

^{1a} Ugyanekkor emlitenek egy *Dámberke pataka* helynevet is [KszgHn. 111.].

a rumén *Dán* kereszt-, illetőleg családnévről van szó. Minthogy Magyar-
gyerőmonostoron a XVIII. század közepétől kezdve egyre szaporodó,
jelentős számú rumén lakosság s ennek megfelelőleg a század második felé-
től tekintélyes számú rumén helynévanyag van [vö. KszgHn. 80 kk.], sőt
sokkal kisebb mértékben ugyanez elmondható Magyarvalkóról is, nem
lehet feltűnő, hogy az előbbi község határából 1785 tájától, az utóbbiból meg
éppen csak a múlt század 60-as éveitől kimutatható a *Dánberke* ~ *Dámberke*
helynév. A *Dán* + *berke* összetétel előtagja a kiejtésben a kétajkos (bilabialis)
hanggal kezdődő utótag hatására természetesen *Dám*-nak hangzott. Ebből a
Dámberke formából aztán az előtagnak a magas hangrendbe való átesapásá-
val, illetőleg illeszkedéssel keletkezett a címszóbeli *Demberke* alak.

Egyébként *Dán* névvel alkotott helynév Kalotaszeg más pontjairól is ki-
mutatható. Inak telkén 1754-től említik a *Dánfája*, Kalotaszentkirá-
lyon 1608-tól a *Dánréte* és *Dánmező*, M é r á n 1768-ban a *Dánmező* nevű helyet
[KszgHn. Mutató]. Az 1717-ből ismert Magyar-gerőmonostorról
való „Dannystor mellett“ adat első része is szerintem *Dán Nyisztor*-nak ol-
vasandó és egy ilyen nevű rumén ember nevével alakult helyjelölésnek te-
kinthető. — Ugyane falu határában lejegyeztem egy magyar *Buzásberék*
nevű hely rumén neveként a *La Damúhai* helynevet [Uo.]. Ez alighanem
egy rumén * *Dan Mihai* (o: *Dam Mihai*) név összeolvadt és hangtani válto-
zásokon (jésülés, hangesere) átesett formája.

Dörgő, Nagydörgő. ORBÁN BALÁZS írja, hogy a tordai „Nagy Dörgő Sóstó
...egy...elsülyedt régi bánya helyén keletkezett s oly mély tölesérről bír,
hogy a tó partján felsarjadzott százados nyárfák 15 öl magas sudarai alig
érik el a tó karajának felső szádát. Hogy ez a Dörgő Nagy Sóstó hajdan
szintén sóakna volt, azt nemcsak a bányászok regélik, hanem lételéről és el-
pusztultáról oklevélti tudomásunk is van Szaniszló Zsigmond naplójában, hol
1683. június 3-ról azt jegyezte fel, hogy a Bécs ostromához siető tatár khán
fiával és táborával a Keresztesmezőre szállván, sok kárt tettek körülbé, az
dörgő aknát (így) is felgyújtották... Odább délkeletre egy harmadik tó tűnik
fel, a mely szintén egy elsülyedt bánya helyén keletkezett.“ Magának a Nagy
Dörgő Sóstónak keletkezésére nézve ORBÁN a lapalji jegyzetben a követ-
kezőket mondja: „Hogy mikor történt e bánya elsülyedése és a Dörgő sóstó
keletkezése, arra nincsenek adataink, de időmérőül elfogadhatjuk a partjain
felnőt fákat, melyeknek gyűrűi több százados életről tanuskodnak. Még ne-
vét sem tudjuk az elsülyedt bányának, a bányászok a hagyomány nyomán
Horizont-bányának vélik, bár valószínűbb, hogy azt Nagydörgő-
bányának hívták a benne létezhetett visszhangról s a tó neve alkalmasint
a bánya elnevezéséből eredett s azt látszik örökíteni“ [ORBÁN BALÁZS, *Torda
város és környéke*. Bp., 1889. 386.].

Erdélyből még két helyről ismerem a *Dörgő* helynevet. Mindkettő ugyan-
csak sóvidéken keletkezett. A Kolozsvár melletti Kolozs fürdőjének egyik,
nyilván szintén egy felhagyott bánya-rész helyén keletkezett tavát nevezik
Dörgő-nek. Nem tudom, hogy ezt a nevet miképpen magyarazza a helybeli
lakosság. Az ilyen nevek keletkezésére nézve azonban valószínű az a magya-
rázat, amelyet magam a harmadik erdélyi *Dörgő*vel kapcsolatban adhatok.
Pontosan nem emlékszem, de valamikor 1930 táján Dé s határában a Rom-
pás nevű határrészben, ahol a XVIII. század közepe tájáig¹ sóbányászat
folyt, beszakadt a föld és a további omladozás révén egy mindinkább növe-
kedő tátongó nyílás keletkezett [L. tőlem *Dés helynevei*: Erd.TudFüz. 101.

¹ A sóbányászatot itt 1743—1747 között hagyták fel (Kádár József, *Szolnok-
Doboka mon. III*, 45).

sz. 24.]. Mikor magam még a keletkezés évében ezt az üreget láttam, az alján jól látszottak a fehérítő sófalak.² Az ott járóknak kedvelt szórakozásuk volt az, hogy követ dobtak a nyílásba. A ledobott kő a sófalakhoz ütődve és visszhangot verve fel, menny dörgő hangot hallatott. A désiek annyira gyakorolták a kődobálást, hogy az omlás környékén már nem lehetett valamire való nagyságú kődarabot kapni, s ezért az ide kijövőeknek már meglehetősen távol-ságban kellett ily célból követ szedniök. Minthogy a kődobálás a látogatók-nak elmaradhatatlan szokása volt, ilyenformán a félelmetesen dörgő, mo-railó hang volt az a szemléleti alap, amelyből a névadás kiindult. Ma már a különösen esős esztendőök után beomlott akna helyén tő keletkezett, s így a dési *Dörgő* is, tordai és kolozsi társával együtt, vízrajzi tényezőre vonatkozik.

Ilyenformán magam szinte kétségtelennek tartom, hogy a másik két *Dörgő* neve is hasonló szemlélet alapján keletkezett; a tordai — mint ORBÁN adataiból láthatni — olyan régen, hogy addig a népi emlékezet nem érhet fel. A kolozsi *Dörgő* keletkezési idejére nincsen adatom.

Falfaliga, Falfáriga, Fafaliga. Kalotaszeg délnyugati, a bécsi döntéskor Dél-Erdélyhez szakadt sarkában lévő Magyargyerőmonostor történeti helynévanyagából írtam ki címszóul a három fenti helynévalakot. Ezeknek az első pillanatra értelmetlennek látszó helynévalakoknak származását mindjárt az első, múlt századeleji történeti adat megvilágítja. Ugyanis egy 1803-ból való kéziratos forrás ilyen adatára hivatkozhatom: „*A Falka Ligeten* vagy lá *Falfaliga* (vagy) *Falfáriga*.“ Nyilván ugyanennek a helynévnek alakváltozata fordul elő egy másik, 1808-ból való forrás „*In Fafaliga*“ (szántó) adatában is [KszgHn. 82—3.].

Amint az első történeti adatból látható, a *Falfaliga* ~ *Falfáriga* ~ *Fafaliga* helynév a magyar *Falkaliget* elalaktalanodása révén rumén szájon keletkezett. A történeti forrásokból három adatban előforduló helynév előtt mindig a rumén *in* (ɔ:in) '-ba, -ban', illetőleg *la* '-hoz, -nál' előljáró áll; az első, előbb idézett adat meg éppen a párhuzamosan egymás mellett élő magyar és rumén alakokat tünteti fel. A magyar helynévalakra ezek a történeti adatok idézhetők: 1642:¹ „*az falka ligetben*“ (sz.). 1652: „*Falka liget* oldalaban“ (sz.). 1688: „*Falka liget*“ (sz.). 1717: „*Falka liget* alatt“ (sz.). 1754: „*a' Falka Liget* Eszkében“ (sz.). 1757: „*a' falka liget* eszakiab(an)“ (sz.). 1765: „*A Falka Ligeten*.“ 1813: „*A' Falko (!) Ligetében*“ (sz.). 1822: „*Falka Lüget* előtt“ (sz.), „*Falka Lüget* Eszkibe (~ Eszkin)“ (sz.), „*Falka Lüget* oldalán“ (sz.), „*Falka Lüget* előtt“ (sz.). 1864: „*Falka lüget* nevét több apró ligetjeiről vette.“ 1891: „*Falka Lüget*“ [KszgHn. 76 kk.].

Magának a magyar helynévnek előtagjában lévő *falka* köznévv 'darab, rész, csoport' jelentésben a régiségben nagyon gyakori volt [NySz., OklSz., EtSz.]. Az erdélyi helynévkincsben, különösen a Székelyföldön helynevek egyik tagjaként vagy önállóan sűrűn fordul elő. Kalotaszegi elterjedtségére mutat a Kalotadámokról való 1737-i „*A Falka* alatt“ (sz.), a Magyar-

² Megjegyzendő, hogy ez a beomlás alighanem a régi *Holtakna* helyén keletkezett (Dés helynevei 31).

¹ Megjegyzendő, hogy ugyanez a helynév előfordul már néhány évvel előbb a többszörös Deréte helynévanyagában ebben az adatban: 1639: „*Az Hoszu patak* alatt *a falka ligetre* megien veggel“ (sz.). — Bár itt 1941 nyarán Józsa Gerővel együtt gyűjtöttük össze a helyneveket, e helynevet, illetőleg rumén szájra átkerült változatát nem jegyeztük le, szinte kétségtelennek látszik azonban az, hogy a *Falkaliget* Deréte és Magyar-gerőmonostor határának érintkező pontján egy összefüggő terület neve volt, a falu elruménosodásával a név maga kiveszett.

valkóról 1754-től kimutatható *Falkafenyő*, az 1756-i farnasi „*Falka Cser*“ (sz.) és az 1815-ből való zsoboki „*Falkatserben*“ (sz.) adat. — A helynév-összetétel második tagja, a *liget* (~ *lüget*) köznévvél helynevekben az egész ország területén nagyon gyakran találkozunk. Önállóan és összetételben Kálotaszegen is gyakori [vö. KszgHn. Mutató].² Minthogy e köznévknek a régiségben 'ritkás erdő; nemus, saltus' jelentése volt, lehetségesnek tartom azt, hogy a helynévadásban közrejátszott szemlélet a kérdéses helynek az előbb, az 1864-i adatban érintett jellegéből indult ki.

A magyarból ruménbe átkerült helynév az elalaktalanodásnak olyan fokán áll, amelynek megmagyarázására pontos hangtani változások megállapításával nem lehet vállalkozni. Mégis a *Falfaligá* ~ *Falfáriga* alak második tagjában lévő *l* ~ *r* megfelelés a folyékony hangok cseréjével jól megmagyarázható. Magát a *liga* tagot csak úgy érthetjük meg, ha tudjuk, hogy Kálotaszegnek éppen ezen a délnyugati részén nagyon gyakori bizonyos helyzetekben a nyílt *e* helyett az alacsonyabb nyelvallással képzett, hangbejárat tekintetében egészen az *a* felé hajló *ä* hang. A *Falkaliget* helynév utótagjának tehát a kérdéses községek népnyelvében **ligät* alakja lehetett; ezt pedig a ruménség hanghelyettesítéssel **ligat* olv. *ligät* alakban ejtette, illetőleg kétnyelvűsége következményeképpen a magyar köznyelvből akkor már kihalt *liget* ~ **ligät* szót nem értve, a szövegi *-t*-t tárgyragnak érezte; így elvonással keletkezhetett a helynév **-ligät* > rum. **-ligat* tagjának *-liga* alakja. — A címszól írt helynévalakok tehát a magyarból ruménbe átkerült és átalakult helyneveknek érdekes példáját őrizték meg számunkra.

Garitas, Gálittás. Bánffy hunyad nagyon gazdag történeti helynévanyagában 1792-ből való forrásból idézve, írtványból lett kaszáló neveként olvasom a következő két helynévi adatot: „*A Garitason*“ / „*A Garitossa* n(evű) h(ely)-ben“ [KszgHn. 21]. Jóval később, éppen egy század múlva, 1891-ből JANKÓ JÁNOS a következő alakot idézi: „*Gáritása*“ [Kálotaszeg magyar népe. Bp. 1891. 11 és i. h. 28.]. 1941-ben Józsa GERŐ ugyane település határában egy *Gállittás* nevű legelőt és erdőt jegyzett fel [KszgHn. 31]. Az első pillantásra értelmetlennek tetsző helynév magyarozatához az a szintén 1792-ből idézhető adat segít hozzá, amely az említett, írtványból lett kaszálók között olvasható; itt ugyanis „*A Gáll Réte*“ adat fordul elő; az előtagban tehát a *Gáll(l)* tulajdonnevet kereshetjük.

Ez útmutatás nyomán megkapjuk azokat a történeti adatokat is, amelyek kétségtelenül rámutatnak a helynév eredetibb alakjára; ezeket im itt sorolom fel: 1737: „*A Gál Irtásában*“ v. *Gaal Irtasab(an)*“ (kaszáló) [uo. 14.]. 1742: „*Az Gál Irtásban*“ (ua.) [uo. 15.]. 1754: „... a *Gál irtása* patakja“ [uo. 16.]. 1757: „Magyarós allyán... *Gál irtásával* (ua.) [uo. 17.]. 1782: „*Gál irtása*“ (ua.) [uo. 19.]. — Ezekből az adatokból nyilvánvaló, hogy a legelő felsorolt helynévalakok csak emezek változatai. Lehetséges, bár kevésbé valószínű, hogy a *Garitas* ~ *Garitossa* alak csak pusztá elírásból származó változat, de lehet az is, hogy a kérdéses helynév jelzette terület eredeti birtokosának elfeledésével a helynév eredeti alakja is ki volt téve az elalaktalanodás veszélyének, s el is alaktalanodott. Megjegyzendő, hogy az *irtás* köznévknek a magyar nyelvterület több pontján van *ritás* alakja is. PESTY FRIGYES Mg. Hn. 283. szerint a *ritás*, „úgy látszik egy jelentésű az *irtás* szóval.“ Idéz is ő a vas megyei Háromháza határából *Baker-, Hegyalja-, Kis-, Külső-, Naritás* (= nagyritás), Kethelyről *Sovány-, Bájszli-, Varga-, Biondle-, Ko-*

² Éppen Magyargyerőmonostoron még 1643-ban említenek egy földet „*az Jako telti ligeten*“, 1652-ben meg a „*Nagi ligetbe*“; ez utóbbi helynév előfordul még többször az azutáni forrásokban is [KszgHn. 76—7 k.].

vácsfejű-, Adán-, Pintér-, Bognár-, Felső-ritás, Magyarlakról Farkas-, Vergáné-, Falurítás, Morácból Ritás és Agritás nevű helyet. Ugyanazon megyében Ivánca határában egy nagy erdő melletti, kiirtott erdőrészt 1864 körül szintén *Ritás*-nak nevezték [uo.]. — HORGER ANTAL az *irtás:ritás*, illetőleg az *irt:irtás* viszonyára nézve a következő magyarázatot közli: Az **irit* ~ *irt* igéből a *rit* csakis az **irit* (~ *irt*) ige *ki* igekötős (tehát 'kiirt' jelentésű) **kiirit* alakjából rövidülhetett meg; ennek oka a hangűr (hiatus) megszüntetése volt. Nem ritka jelenség a magyar hangok történetében, hogy kétségtelenül ilyen hangürmegszüntető céllal két szomszédos magánhangzó közül az egyiknek képzése elmaradt. Ha mindkettő rövid, mindig az elől álló esett ki. Pl. *gazd(a)uram, gazd(a)asszony, báb(a)asszony, kétségb(e)jesés, lelk(i)ismeretes, tudn(i)hlik, m(i)időn* (~ *m(i)üdön* > *müdön*), *vic(e)ispán*, olasz *fiorino* > **forin* (>forint), stb.¹ Szerinte ahogy a *mi időn*-ből *midőn* lett, úgy lett a **kiirit*-ből *kirit*; itt is természetesen az első *i* esett ki. A nép azonban ezt nem tudta, s ezért a *kirit* hangsort nem egy, a mi nyelvünkben semmit sem jelentő *k* és az **irit* ige, hanem a gyakran használt *ki* igekötő és egy *rit* ige összetételének fogta fel. Így keletkezhetett tehát az **irit* ~ *irt* igének *rit* alakváltozata [MNY. XXXVIII, 12–3].

E magyarázat helyessége az **irit* ~ *irt:rit* viszonyára nézve nagyon valószínűnek látszik. A *Gálrítás* esetében úgy volna alkalmazható e magyarázat, ha feltennők, hogy Kalotaszegen is volt az *irt* igének **irit* és természetesen az *irtás* főnévnek **irittás* alakváltozata. Ebben az esetben a **Gálrítás(a)* helynévalakból a második nyílt szótagbeli *i* *Gáli-ri-tás(a)* kiesésével keletkezhetett a későbbi **Gálrítás(a)* > **Gárrítás(a)* > *Garitás(a)* helynév. E magyarázatnak az a nehézsége, hogy nem mutathatók ki Bánffyhyud eléggé gazdag történeti helynévanyagában a *Gálrítás* helynévnek fennebb felsorolt *-os alakjai. E helynév alakulásmenete tehát valószínű, de nem kétségtelenül bizonyos.

Úgy látszik egyébként, hogy magának a *Gálrítás(a)* helynévnek legalább XVII. századinak kell lennie, mert csakis e századból tudom kimutatni Bá n f f y h u n y a d ról a *Gál* családnevet. Itt először *Gált* 1638-ban említenek abból az alkalomból, hogy Bánffy Kristóf idevaló tiszttartója „*Gal Marton*“ fejedelmi vallatóparancsal vallattat urának egy tizenkét éve a Szilágyságba szökött nyiresi jobbágy ügyében [ENMúz. Gr. Bánffy, Nemz. lt.]. 1640-ben *Gál Mihályt* mint néhait említik a pusztá telkek felsorolásakor (Sessiones praediales quondam... Michaelis *Gál*...) [uo.]; ugyanitt 1650-ben „*Gal* Mihali pusztája“ említették [uo.]. Valószínű tehát, hogy e két *Gál* közül valamelyikről nevezhették el a tőle kiirtott, előbb erdős területet, azt, amelyet aztán 1737-től *Gálrítása* névvel, illetőleg változataival illetnek.

Gajános. A kolozsmegyei K i d e helynevei között 1941 nyarán jegyeztem le a címszóbeli helynévalakot egy kisebb szántó-terület nevéként. Különböző forrásokból gyűjtött nagyon gazdag kidei helynévanyagomban az e névre vonatkozó történeti adatok azonban már jóval előbb felkeltették érdeklődésemet e különös és az első pillanatra értelmetlennek tetsző helynévalak iránt. A történeti adatok közül kettőt már régebben is közöltem (MNY. XXVIII, 178), sőt egy alkalommal az értelemrontó népetimológizálás példájaként idéztem is a *Gályános* helynévalakot (i. h. XXX, 166). Minthogy egyik esetben sem fejtettem ki azt, hogy milyen módon keletkezett a *Gajános* ~ *Gályános* helynév, ez alkalommal rámutatok arra, hogyan alakult át egy eredetileg ér-

¹ Erre a jelenségre nézve I. gazdag néprajzi anyagával Csűry Bálintnak „Magánhangzók elisiója a tiszaháti és ugocsei nyelvjárásban“ című tanulmányát [MNY. XXV, 163, 343].

telmes helynév *Gajános* formájúvá. Mint annyi más esetben, itt is a történeti adatok pusztá felsorolásával megkapjuk a magyarázatot. Éppen azért álljanak itt alább a különböző történeti forrásokból kiírt következő adatok:¹ 1682: „*Gál Janosban*“ (szántó). 1712: „az *Gal Janosb(an)*“ (sz.). 1715: „az Eórdeogh orra nevű út alatt az *Galjanos* nevű helyb(en)“, „*Gáljanos* beli szőlő.“ 1734: „az *Gall janosba* fél hold föld.“ 1743/XIX. sz. eleje: „A' *Gál Jánosban* az Verőfényben“ (sz.), „a' *Gál Jánosban* a verőfényen“ (sz.). 1746: „Szőlő vagyon a *Gál Janos* nevű hegyen“. 1766: „*Gál János* n. h.-ben“ (sz.), „A *Gáljános* nevü Irtoványban“ (gyümölcsös), „*Gal János* n. h.-ben“ (szö.). 1768: „*Gájános* n. h.-ben“ (sz.). 1770: „a *Gáljános* béli Szőlők“, „a *Gáljánosb(an)* a verőfényb(en)“ (sz.), „az *Gáljános* egy négy szegű parlag.“ 1771: „a' *Galjanos*“ (sz.). 1783: „az *Galjanos* nevezetű hejben egy darab pusztá szőlő hejű gyümölcsös“. 1784: „*Gályános*“. 1805: „A *Gál Janos* alatt“ (sz.). 1807: „A *Gál Janosban*“, „*Gályános* nevű helyben“ (sz.)² 1812: „A *Gáljános* n. h.-be“ (sz.). 1824: „*Gályánosban*“ (sz.). 1828: „*Gáll János* n. h.-en“ (sz.). 1837: „A *Gál Jánosba*“ (szö.). 1846: „a *Gajánosba*“ (sz.).

Az itt felsorolt adatok alapján kétségtelen, hogy a ma Kidén *Gajános* alakban ismert hely névadója egy *Gál János* nevű személy szinte kétségtelenül a kérdésben forgó terület egykori birtokosa volt. A *Gál János* > *Gajános* helynév tehát személynévi (patronym) helyneveink csoportjába tartozik. Az ilyenféle helynevek az egész magyar nyelvterületen általánosan ismertek.³ Minthogy az 1682-ből való első *Gál János*-adattól arra következtethetünk, hogy a kidei névnek legalább is a XVII. század elején, de lehet, hogy még jóval előbb kellett keletkeznie, a névadó *Gál János*-nak is akkor kellett élnie. Sajnos, e század elejéről nem állanak rendelkezésemre források és így nem tudom kimutatni a *Gál* család kidei birtoklását, sőt még a következő század egyetlen forrásában sem találok *Gáll*-al, habár a kurtanemes lakosságú Kidére vonatkozólag e századból már tekintélyes levéltári anyag áll rendelkezésünkre. 1745-ből azonban egy ilyen adatot ismerünk: „A *Gál* n. h.-ben“ (sz.). Talán ez is megerősíti azt, hogy kellett itt lennie *Gál* nevű birtokos családnak, bár ezt a helynevet egyszeri előfordulása miatt lehet egyszerű elírásból származó alakváltozatnak is tekinteni.⁴ Úgy látszik azonban, hogy a kideiek között a *Gálok* és éppen a *Gál János* emlékének is a XVIII. század folyamán ki kellett vesznie, s így aztán megkezdődhetett a helynév értelmetlenedési folyamata. Az előbb külön ejtett *Gál János* helynevet a névadó emlékének elveszésével egybeejtették, s így a helynév a kiejtésben *Gáljános*-nak, sőt *Gályános*-nak vagy éppen *Gájjános-nak (írva többször is *Galjanos* és *Gáljános* alakban!) hangzott. A helynév alakulási sora tehát ez lehetett: *Gál János* > *Gáljános* ~ *Gályános* > *Gájjános* > *Gájános* > *Gajános*.

A helynév-alakulás utolsó tagjában, mint már egy előbb értelmetlenné vált helynév újabb alakváltozatának kialakulásában valamilyen szabályszerűnek mondható hangváltozást nem lehet keresni. Talán az első szótagbeli *á* azért változott *a*-vá, mert e helynevet valamiképpen az e területről 'göröngy'

¹ Az adatok kéziratban lévő gyűjteményemből, illetőleg a MNy. XXVIII. 178. l.-ről valók. Legtöbbjét az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltári anyagából gyűjtöttem. — Rövidítéseim: *n. h.* = nevű v. nevezetű hely, *sz.* = szántóföld, *szö.* = szöllő.

² Az ezévből való két adat két különböző forrásból való.

³ Erre nézve l. tőlem *A személynévek helyneveinkben*: Magyar Népryelv II, 91—2 és kny. 13—4. Egyébként e típusra az i. h. a *Gál János* mellett egy *Gál Máté* és egy *Gál Péter* adatot is idézek.

⁴ Megjegyzem, hogy a tőzsomszédos Bádokon volt *Gál* nevű család, sőt volt *Eéce Gál fájánál* és van ma is *Gálmező* ~ rumén *Gelmezău* helynév [MNy. XXXVIII (1942), 124—5.].

jelentésben ismert *gaj* köznévvvel⁵ alakultnak tarthatták. Az e helynév jelzete terület ugyanis, mint jobbára minden szántóföld, valóban *g ö r ö n g y ö s*, *r ö g ö s* terület is.

Küllik, Kürlik, Kulik. A kolozsmegyei Kalotadámos 1941 nyarán tölem feljegyzett helynevei között a Kendésszérpaták mentén egy *kösziklás*, legelős partot *Küllik* néven emlegetett a falu magyar lakossága. Ugyanezt a helyet a község kevés számú és aránylag újabban beszérmazott rumén lakói *Kulik*-nak nevezték [KszgHn. 46].¹ A helyszín ismeretéből világos, hogy e helyet köves voltáról nevezték el, s így előtagjában a kalotaszegi népnyelvben általánosan zártabban ejtett magánhangzójú *kő* köznévként *kü* alakját kell látnunk [KszgHn. Mutató.]. 1715-ből valóban idézhetjük is „a *Kölyikon* innen“ és 1720-ból „a *Kölyukon* innen“ adatot [i. h. 43]. Mindkét adat előtagjának *kő* alakját csak a forrás leírónak kell tulajdonítanunk; ők írhattak a népnyelvi *kü* helyett irodalmi alakot.

A címszóul írt helynévalakok összetett volta, s az összetétel előtagja így tehát jól megmagyarázható. A második tagban is kétségtelenül a *lyuk* ~ *luk* köznévként nyelvjárási *lik* alakját kell látnunk. Ami a *Küllik* helynévalakban különös, az a szóközépi *l* ikerítődése. Ha azonban tudjuk, hogy a kalotaszegi népnyelvben nem nagyon ritka az ikerítődés jelensége,² nem tarthatjuk feltűnőnek, hogy az eredetibb *Kulik helynévből előbb *Küllik, aztán meg az első szótagbeli magánhangzó megrövidülésével *Küllik* lett. Ez alak további hangváltozáson átesett formájának tartom a *Kürlik* helynevet is. Jákótelke 1941-ben GERGELY BÉLÁTÓL feljegyzett helynevei között van egy *Kulik* ~ *Kürlik* alakú is [KszgHn. 42]. Ezt egy 1763-i forrás „a *Kölikban*“ alakban említi, de itt is csak a népnyelvi alak irodalmiasított átírásáról lehet szó. Szerintem a mai *Kürlik* fejlődését a kalotadámosi *Küllik* ismeretében jól megérthetjük. A fejlődési sor tehát ez lehetett: *Kü(ó)lik* > *Kü(ü)lik* > *Küllik* > *Kürlik*. A legutolsó tag közvetlen előzője tehát a *Küllik* lehetett, s az utolsó ebből a folyékony hangok (*l*, *r*) egyszerű elhasonulásával keletkezett. Ilyen elhasonulásra éppen a kalotaszegi *Jegenyeről* idézhetek még egy helynévalak-párt, az 1864-ből ismert *Dérlés* meg az 1941-ben lejegyzett *Déllés* helynevet [KszgHn. 208, 210]. Ezek között nyilván ugyanaz a viszony, mint a *Küllik* és a *Kürlik* között.³

A címszóban harmadikul olvasható kalotadámosi rumén *Kulik* helynév tehát kétségtelenül a magyar *Kulik* ~ *Küllik* helynév rumén ajkon keletkezett formája. Az első szótagban a magyar helynévalak *ü* ~ *ü*-je helyén álló *u* nem lehet feltűnő, hiszen a ruménból hiányzik az *ü*-hang, s így a község rumén lakossága *ü:u* hanghelyettesítéssel vette át a helynevet. Ez természetesen megtörténhetett, ha akár egy *Kulik*, akár egy *Küllik* alak volt az átadó nyelvben. Legfeljebb, ha ez utóbbi alak volt meg az átvétel pillanatában az átadó nyelvben, akkor még számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a hosszú, illetőleg ikerített mássalhangzót szinte egyáltalában nem ismerő rumén nyelv ikerítetlen alakban kölesönözte át a magyar *Küllik* helynevet.

⁵ Vö. Balassa Iván, *Gaj* ~ *gajd* ~ *gac*: EM. 1943:478—9.

¹ Ugyanitt a körülötte elterülő szántóföldeket *Külliki láb*-nak nevezik (i. h.).

² Erre I. tőlem: Magyar Népnyelv I, 60. — Magára az ikerítődés, illetőleg mássalhangzónyúlás jelenségére I. CSÜRY BÁLINT, Mássalhangzónyúlás, ikerítődés a számosháti nyelvjárásban: MNy. XXXIII, 141 kk. — Itt éppen az *l* > *ll* fejlődésre is sok példa van.

³ Az *ll* > *rl* változásra idézhető példaként persian Máriaanak a kidei kender-munka magyar műszókincséről írt, kéziratban lévő dolgozatából a *küllő* ~ *kürlö*, (*csöllő* ~ *csürlö*, *vetüllő* ~ *vetürlö* köznévként. A *csörlő* ~ *csörölő* ~ *cseörleő* alak a magyar nyelvterület más pontjairól is ismeretes (pl. Gömör m., Székelyföld, Nógrád m., Mátra vidéke, stb. MTsz., EtSz.). *Kolozsborsán* 1941-ben magam hallottam a *küllő* mellett a *kürlö* alakot is.

Zámborus. A címszóbeli helynevet 1941 nyarán végzett helyszíni gyűjtésem alkalmával jegyeztem le a kalotaszegi Zentelkén a Kalota vize felé enyhén lejtő domboldal és az alján levő terület nevéként [KszgHn. 144]. Ugyanabban a határrészben feljegyeztem egy *Zámborus kút* néven emlegetett kútnevet is. Minthogy a XVII—XIX. században a tőzsomszédos Kalotaszentkirály és e falu, de rajtok kívül még több kalotaszegi falunak is egyik jelentős birtokos családja volt a *Zámbó* család, arra gondolhatnánk, hogy a *Zámborus* helynév valamiképpen ezzel a családnévvvel alakult. Ez az eredeztetés azonban nem lehet több futó ötletnél, mert hiszen ebben az esetben nem tudnók semmiképpen sem megmagyarázni a helynév utolsó szótagját. A történeti alatok ismerete feleslegessé is tesz minden ilyen ötletszerű magyarázati kísérletet. A zentelki határból ismert történeti helynevek között ugyanis ilyeneket találunk: 1623: „az *ambrus* haton“. 1737: „Az *Ambrusban*“ (szántó). 1792: „Az *Ambarusba* (ua.). 1805: „Az *Ambrusban*“ (ua.) [KszgHn. 138—41].¹

Kétségtelen tehát, hogy a mai *Zámborus* helynév egy előbbi *Ambarus* ~ *Amborus* helynévnek névelős *az Ambarus* ~ *az Amborus* használatából vált ki; tehát itt is egybeejtés, illetőleg szóhatártévesztés esetével állunk szemben. Ilyen alakulásra eddig csak Kalotaszeg területéről is több példát idéztünk; így a *Zerge*, *Zordományos*, *Zanda* és ugyancsak Kolozs megyéből a *Zimola* helynevet [Magyar Néprajz III (1941), 101, MNy. XXXVIII (1942), 201—2, EM. 1943:99—100].

Magát az *Ambrus* ~ *Amburus* családnevet Zentelke történeti személynévanyagából, sajnos, ezideig nem tudom kimutatni. A történeti adatok között nem találok nyomát annak sem, hogy e nevet Zentelkén keresztnévként használták volna. Mindezek ellenére kétségtelen, hogy az *Ambrus* ~ *Amburus*:*Zámborus* helynév csakis e keresztnévként, illetőleg családnév származéka. — Az olasz vagy latin eredetű (vö. az olasz *Ambrogio*, *Ambrosio*, lat. *Ambrosius* EtSz.) magyar *Ambrus* névnek a régiségből is kimutatható *Amburus*, *Amborus*, *Ambarus*, ?*Amborás*² alakja nyilván a szóközépi *-mbr-*hangcsoport megszüntetését szolgáló *u* ~ *o* sarjadékhang közbeiktatódásának eredménye.

Az eredetibbnek látszó *Ambarus* helynévnek (l. az 1792-i adatot!), úgy látszik, előbb zártabbá válással *Amborus alakja keletkezett, s a névelős *az Amborus kapcsolattól aztán *Zámborus alakult. Minthogy ez az alakulás a történeti adatok bizonyossága szerint csak a múlt század második felében keletkezhetett, ekkor pedig már az *Ambrus* ~ *Amburus* ~ *Amborus* család-, illetőleg keresztnév nem volt ismeretes a faluban, a lakosság a *Zámborus helynevet annál is inkább az évszázadok óta jelentős helybeli *Zámbó* család nevével érezte kapcsolatban lévőnek, mert ugyanebben a határban, sőt éppen a ma *Zámborus*-nak nevezett terület közvetlen közelében volt és van egy *Zámbókert* nevű határrész is [vö. KszgHn. 146]. Így keletkezhetett a *Zámburus helynévalakból a mai *Zámborus*. Megjegyzem, hogy ha nem lenne Zentelkének olyan csekély rumén lakossága, az első szótagbeli *a* > *á* változásban a ruménség nyelvi hatását is kereshetnők.

¹ Kimutatható egyébként ez a helynév Kalotaszegről még Vár- vagy Nagyalmásról is; ime: 1803: „*Ambrus* és Rakotyas névű Erdőkék“. 1864: „*Ambrus*, itteni A. családról nevezve“ (kaszáló, szántó). 1891: „*Ambrus*“. 1941: „*Amburus* ~ rum. *Amburus*“ (kaszáló, erdő), „*Amburustorok* ~ rum. Gura *Amburusuluj*“ (szántó), „*Amburus* írtása ~ rum. Pojana d'in *Amburus*“ (kaszáló). — Ebben az esetben valóban található az 1864-i adatban a névadásra vonatkozó utalás, mert hiszen az *Ambrus* család a falunak egyik tősgyökeres családja.

² Az adatokra l. EtSz., OklSz. és Varga Katalin, *Beözö keresztnéveink*. Szeged, 1931. 21 és az e forrásokban idézett helyeket.

Zanda. A kalotaszegi Magyarórkereke határában 1941-ben egy patak nevéként a *Zanda patak* helynevet jegyeztem le. Ugyanott ugyanakkor a patak környékén még a következő helynévalakok kerültek elő: *Ársózanda* ~ r. *Zanda din žos* (kaszáló) / *Férsózanda* ~ r. *Zanda din sus* (ua., szántó) / *Zandaji malom* ~ r. *Mora* a *Zanda* (kis malom) / *Zandaji út* ~ r. *Kalga Morleči*.¹ / *Zandaszil* ~ r. *Pástá Zanda* (sz., k.) [KszgHn. 98–100]. Az itt felsorolt helynevekben lévő *Zanda* alaptaggal alkotott helynevek kimutathatók a XIX. század elejétől kezdve a történeti forrásokból is; ime: 1805: „A' Zandán tull“ (sz.), „A' Zonda háton“ (sz.). 1806: „A' Marótlaki (!) ösvényen allol a' Zondán tul“ (sz.), „A' Zondán tul (sz.)... a' Zonda pataka... szomszédságaiban“ (sz.), „A' Zonda háton“ (sz.), „a' Zonda patakán, mely... Damo földének hivatik maig is.“ 1864: „Zonda ez egy lapályos kaszáló rét melyen egy patak folydegál végig. Ezen patakra hajdon egy Zonda nevű ember egy kis örlő malmot csinálván, itt lakott s e' határrész az ő nevérol neveztetett el.“ 1880 körül: „Zanda.“ 1891: „Veres-Zanda“ (Felső és Alsó-Zanda), „Zandaút“ [uo. 93–5 és JANKÓ JÁNOS Kalotaszeg magyar népe 12.]

Ha a felsorolt helynevekben előforduló *Zanda* ~ *Zonda* alaptagból indulnánk ki, nem tudnók megmagyarázni a helynevet, vagy pedig téves irányban keresnők a helynév magyarázatát. Szerencsére a XVIII. századból való adatok nyomra vezetnek a helynévtag eredeti alakját illetőleg. 1737-ben ugyanis „Az *Andok* Pataka mellett“ (sz.), „*Andok* Pataka hátán“ (sz.) „Az *Anda* pataka Szélyin“ (sz.) helynévadatokra akadhatunk [KszgHn. 92]; sőt mikor 1805-ben az első *Zanda* alak megjelenik, ugyanakkor még egy adatban megőrződve él az *Anda* alak is: „Az *Andan*“ (sz.) [uo. 93]. Megjegyzem, nem lehet kétséges az, hogy a két helynév-változat azonos vízrajzi tényezőre, illetőleg környékére vonatkozik, mert az 1737-i „*Andok* Pataka hátán“ adat a marótlaki ösvény tájára vonatkozik, tehát arra a területre, melynek részét ma Magyarórkereke magyar és rumén lakossága egyaránt a *Zanda* alaptaggal alkotott helynevekkel illeti. Ez utóbbi helynévalak tehát szóhatártévesztéssel keletkezett az előbbi *Anda* helynévalakból úgy, hogy a névelős az *Anda* helynevet a *Zanda* alakúnak értelmezték. Ugyanilyen szóhatártévesztéses helynév-alakpár a Magyarórkerekével szomszédos *Zentelke* határában lejegyzett *Zandószil* ~ *Andókszil* (sz.) helynév is, csak hogy itt az eredetibb helynévalak még az újabb fejleménnyel együtt él [uo. 144].

Magát az *Anda* helynevet nem csak Magyarórkereke határáról ismerjük. Kimutatható hazánk területéről, egymástól egészen távoleső pontokról is. A zalamegyei *Lendva újfal* u határából múlt századi lejegyzésből ismerünk ilyen nevet; a helynév jelzette terület dombos fekvésű szántóföld [PESTRY FRIGYES, Magyarország helynevei 7.]. *Kézdiszár* a patakon (Háromszék m.) 1805-ben említenek *Anda* nevű helyet [BOGÁTS DÉNES, Háromszéki helynevek: Emlékk. a Szék. Nemz. Múz. ötvenéves jub.-ra. Sepsiszentgyörgy, 1929. 69]. Szinte kétségtelenül idetartozik a nagyszalontai *And* [MNy. V, 382], sőt esetleg a kalotaszegi *Egeres* helynevei között az 1868-ból feljegyzett „*And* bércze“ helynév előtagja is [KszgHn. 195]; ez utóbbi azonban gyakoribb *Ant* alakja miatt lehet eredetire nézve más csoportba tartozó helynév is. — Lejegyezte a személynévi eredetű helynevet MÁRTON GYULA is a szolnokdombokai Árpástón helyhatározóragos *Andájiba* ~ r. *Inta lui Anda* alakban.²

Ami magának az *Andán*ak magyarázatát illeti, ez nem egyéb mint az

¹ A Kalotaszentkirály felé vezető útból kiágazó és Marótlaka ~ r. Morlaka felé menő út; ez áthalad a Zandapatakon is.

² Ezt az adatot szíves hozzájárulásával a kérdéses község helyneveiről írt, még kéziratban lévő dolgozatából vettem.

András név becéző alakja [EtSz.]. E becéző alak régi voltát mutatja, hogy már a középkorból kimutatható *Andaháza* helynévben is előfordul [CSÁNKI I, 602]. Az *Anda* alakból az *And* szerintem úgy keletkezett, hogy az *Anda alatt, *Anda előtt, *Anda úrka és hasonló kapcsolatokból hangüremegszüntető hangkivetéssel tünt el az utolsó, nyílt szótagbeli magánhangzó. Minthogy azonban a legrégebbi magyarókereki helynévadatok szerint az *Anda* ~ *Zanda* tagnak eredetileg *Andok* alakja volt, ez utóbbi alak is magyarázatra szorul. Az *Andok*-ot bátran lehet *Andók*-nak olvasni, mert az a forrás, amelyből ezt az adatot kijegyeztem, az *ó*-t is csak *o*-val jelzi [vö. KszgHn. 91—2]. Így az *Andók* vagy 1. az *András* keresztnévnek (esetleg családnévül használt) *-ó*+*k* kicsinyítő képzős, vagy 2. ugyanannak *-ó* kicsinyítő képzővel és többes *-k* jellel ellátott alakja.³ Az *Andók patakja* nevének előtagját tehát egy *Andók* nevű emberről vagy az *Andó* család tagjairól adhatták.³

Az *Anda*, illetőleg *Andók* családnévvel kapcsolatban az a nehézség, hogy Magyarókerének a XVII. század közepetájáig eléggé ismert családnévanyagából ilyen nevet nem lehet kimutatni. Ez azonban nem sokat jelent, mert viszont népiségtörténeti jegyzeteim között Magyarókerere történeti névanyagában nagyon gyakorinak látom az *András* keresztnévet és becéző *Andris* alakját családnévi használatban is. Pl. 1645, 1646: Kulczar *Andras*. 1688: Mihály György *András*. XVIII. sz. eleje: Mathe *Andras* pusztája. 1715: Kulczar *András*, Pap *András*. 1737: *Andreas* Mate (egy 70 éves ember) 1765: *Andréas* Kultsár (latin szövegben). 1806: Tamás *András*, Jakab *András*, Péter *András*. — A XVIII. század elején *András* János, *András* István (id. és ifj.) nevű jobbágyot és egy másik *András* István pusztá telkét említik. 1737-ben *András Istvánt* (vagy másként: *Istók*-ot) is találom jegyzeteimben.⁴

Előfordul e keresztnévünk családnévként *Andris* bece-alakban 1712-ben és 1743-ban *Andris* István meg *Andris* János nevében. Az *András* név itteni gyakorisága miatt feltehető tehát, hogy keletkezhetett e névnek Magyarókereken is *Anda* és *Andók* becealakja. Ez utóbbi névalak képzésmódja, egyébként az ugyaninnen ismert *Annók* és *Istók* névből ítélve, amúgy is használatos lehetett. Úgy látszik, a XVIII. században még érezték az *Anda* és *Andók* egy töről szakadtságát, sőt lehet, hogy egy embernek változtatva használták *Anda* és *Andók* alakú becenevét is. Csak így magyarázható meg, hogy 1737-ben az *Andók patakával* egyidőben előfordul az *Anda pataka* névalak is.⁵

Ha Magyarókerere személynévanyagából nem is mutatható ki az *Andók* családnév, a tőle keletre lévő második faluban, Zentelkén már a középkorból ismerünk *Andok* nevű jobbágycsaládot [CSÁNKI V, 426]; a XVII. század közepe tájától jegyzeteimből idézhetem e családnak több tagját. Ime: 1645: *Andok* Marton, *Andok* Istvan. 1646: *Andreas Andok*, *Stephanus Andok* (ez utóbbi „vagus“, azaz szökött jobbágy), *Andok* Janos (ua.), *Martinus Andok* Gergely (magyar alakban: *Andok* Marton Gergeli). 1649: *Andok* Janos. 1650: *Andok* András.⁶

³ Megjegyzem, hogy az *Anda*, *Andó* és *Andók* ismeretes a régiségből és az újabb korból is kétségtelenül becenevből keletkezett családnévként. Maga az *András* keresztnév különben egyike ama neveinknek, amelyeknek legtöbb bece-alakjuk van. Erre nézve l. VARGA KATALIN, Becéző keresztneveink Szeged, 1931. 21—2.

⁴ Az itt felsorolt személynévi adatok legnagyobb része az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára családi levéltárainak anyagából való.

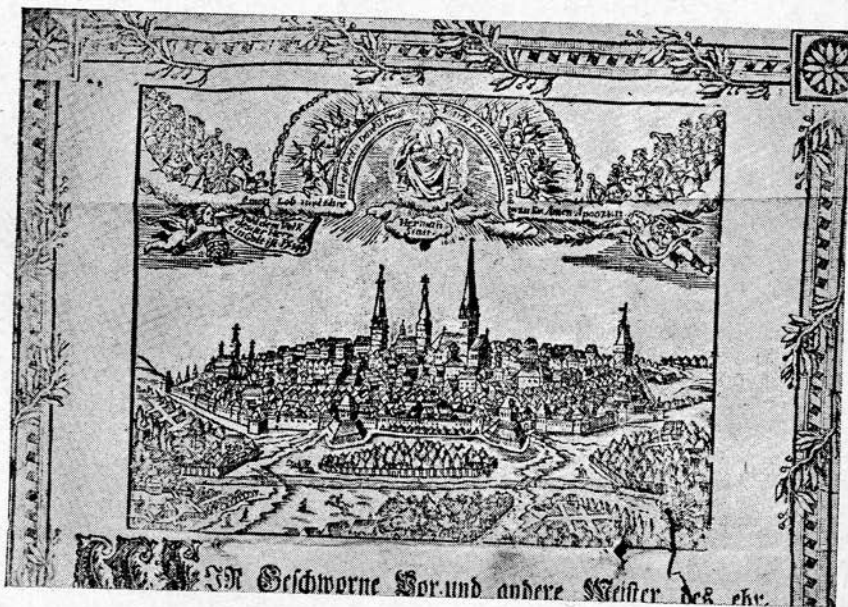
⁵ Ezek szerint az 1864-ből való adatban megőrzött hagyomány, mely szerint a kérdéses terület egy ottani malmot építő *Zonda* nevű emberről kapta nevét, igaz lehet azzal a módosítással, hogy a névadó egy *Anda*, illetőleg *Andók* nevű ember vagy ilyen nevű család lehetett.

⁶ Ugyanitt ugyanekkor „*Andok* Ferencz pusztájá“-t említik. 1645-ben ugyanitt „*Andok* László pusztájá“ szerepel egy összeírásban.

Az *Anda* névvel alakult helyneveknek szóhatártévesztéssel keletkezett *Zanda*-alakjával egyidőben megjelenik a *Zonda* alak is. Ez nem lehet feltűnő, ha tudjuk, hogy Magyarókereke lakossága éppen a XVIII–XIX. század folyamán jelentős rumén lakossággal szaporodott. Az erdélyi rumén népnyelvben pedig nagyon gyakori a magyar *a* hangnak kissé zártabb *o*-val való helyettesítése. Pl. *ablak* > *obloc*, de *obloc* és *oblac* is; *aranyér* > *oroner*, *gazda* > *gozdo*, *kalap* > *lampocolop*, stb. Nagyon gyakori azonban az *a:o* hanghelyettesítés is: *masina* > *mošină* ~ *mošină*, *olaj* > *oloi*, *pakol* > *popolim*, *paplan* > *poplon*, stb. [vö. MÁRTON GYULA, A rumén nyelvatlasz első három kötetének magyar-eredetű anyaga: Az Erdélyi Tud. Intézet Évkönyve 1940–41:122 kk. és kny.]. Ezt a hangot aztán a magyar leíró *o*-val jelezte, hiszen hangbenyomás tekintetében az *o* valóban csaknem azonos a magyar *o* hanggal. Érdekes azonban, hogy ma — mint magam megfigyeltem — a magyarókereki ruménség a *Zanda* (olv. *Zándá*) alakot használja [vö. KszgHn. 98 kk.].

SZTA

Városlátképes nagyszebeni céhlevél 1808-ból. Abban az anyagban, melyet legutóbb Rozsnyó megyei város levéltárából a Városi Múzeum állományába soroltunk át, előbukkant egy nagyszebeni céhlevél, mely erdélyi kartársainkat érdekelni fogja. Rövid leírását az alábbiakban adom:

A céhlevél 390×480 mm méretű szürke merített papirosra van nyomtatva. Benyomatott felülete: 292×379 mm. A városlátkép mérete: 197×153 mm. A négy sarkában rozettával ellátott keret által bezárt felső térfélben van a fametszetű városkép, az alsó térfélben a gótbetűs nyomdai szöveg-előnyomás, kézírásos kiegészítésre szánt hézagokkal. A kezdő *W* betű, a jól ismert barokk-sallangos dekorációval, valószínűleg szintén fadúceről készült, nyomása